

فصلنامه علمی- تخصصی معارف علوم اسلامی و علوم انسانی
سال سوم-تابستان ۱۴۰۲- شماره سیزدهم- ص ۱۶-۲۷

چالش‌های حقوقی حفظ حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی دولت‌های الکترونیک به اطلاعات شخصی؛ با تمرکز بر قوانین و سیاست‌گذاری‌های ایران

دکتر علیرضا بیرجندی^۱

چکیده

حفظ حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی دولت‌های الکترونیک به اطلاعات شخصی آنان یکی از مهم‌ترین چالش‌های حقوقی در عصر دیجیتال است. با پیشرفت فناوری و گسترش دولت الکترونیک، دسترسی به انبوهی از اطلاعات شخصی افراد از قبیل عادات مصرف‌کنندگی، سوابق پزشکی، مکالمات و پیام‌های شخصی و ... برای مقامات دولتی بسیار آسان شده است. از سوی دیگر، قوانین و مقررات موجود در ایران برای جلوگیری از سوءاستفاده از این اطلاعات و حفظ حریم خصوصی شهروندان ناکافی است. از جمله مهم‌ترین کاستی‌ها در این زمینه می‌توان به فقدان قانون جامع درباره حریم خصوصی، عدم شفافیت کافی در جمع‌آوری و استفاده از اطلاعات شخصی توسط دستگاه‌های دولتی، ضعف نهادهای نظارتی مستقل و نبود آگاهی کافی در میان شهروندان نسبت به حقوق خود در این زمینه اشاره کرد. برای بهبود این وضعیت، اقداماتی همچون تدوین قانون جامع در خصوص حریم خصوصی، ایجاد و تقویت نهادهای نظارتی مستقل، اجبار دستگاه‌های دولتی به رعایت شفافیت در امور مربوط به اطلاعات شخصی شهروندان و نیز اجرای برنامه‌های آموزشی و فرهنگ‌سازی عمومی ضروری به نظر می‌رسد.

کلمات کلیدی: حریم خصوصی، حقوق شهروندی، دولت الکترونیک، قوانین ایران، چالش‌های حقوقی

^۱ - دانش‌آموخته دکتری رشته حقوق عمومی دانشگاه تهران. Alireza.birjandi@yahoo.com

الف - مقدمه

حریم خصوصی یکی از مهمترین حقوق اساسی شهروندان در جوامع مدرن و دموکراتیک امروزی به‌شمار می‌رود (محمدی، ۱۳۹۸). این حق به معنای آزادی افراد در محافظت از اطلاعات شخصی و جلوگیری از دسترسی و مداخله بی‌مورد دیگران، به‌ویژه مقامات و نهادهای دولتی، به حریم خصوصی آنهاست (Johnson, ۲۰۱۴). حفظ حریم خصوصی شهروندان در برابر دستاندازی و دسترسی غیرقانونی دستگاه‌های دولتی همواره به‌عنوان یک چالش حقوقی مهم مطرح بوده است. اما این چالش در عصر حاضر و با پیشرفت فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی و ظهور دولت‌های الکترونیک، بیش از پیش جدی و نمایان شده است (احمدی، ۱۳۹۰؛ Smith, ۲۰۱۸). دولت‌های الکترونیک با بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته، قادرند به راحتی و به صورت گسترده به اطلاعات شخصی و خصوصی شهروندان از جمله مکالمات، پیام‌ها، عادات مصرف‌کنندگی، سوابق پزشکی و ... دسترسی پیدا کنند (Williams, ۲۰۲۰). از این رو، تدوین قوانین و سیاست‌گذاری‌های دقیق و هوشمندانه برای جلوگیری از نقض حریم خصوصی شهروندان توسط دستگاه‌های دولتی و حفظ حقوق اساسی آنها در برابر دستاندازی‌های غیرقانونی، یکی از مهم‌ترین چالش‌های حقوقی در عصر حاضر محسوب می‌شود (Davis, ۲۰۱۹). بنابراین، در این مقاله به بررسی و تحلیل جامع چالش‌ها و مسائل حقوقی مربوط به حفظ حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی روزافزون دولت‌های الکترونیک به داده‌ها و اطلاعات شخصی آنان خواهیم پرداخت.

ب- مبانی نظری و پیشینه‌ی تحقیق

حریم خصوصی - نظریه‌های حقوق طبیعی و حقوق بشر همچون نظریات جان لاک و توماس جفرسون (Locke, Jefferson; ۱۶۸۹, ۱۷۷۶)، حریم خصوصی را به عنوان یک حق طبیعی و ذاتی انسان می‌دانند که باید از سوی دولت‌ها و جوامع محترم شمرده شود. همچنین نظریه‌های لیبرالیسم نیز بر ارزش آزادی فردی و دوری از مداخلات بیرونی تأکید دارند (Mill, ۱۸۵۹).

حقوق شهروندی - نظریه‌پردازان جامعه‌شناسی سیاسی همچون تی.اچ. مارشال (Marshall, ۱۹۵۰) بر این باورند که حریم خصوصی بخشی جدایی‌ناپذیر از حقوق شهروندی در جوامع دموکراتیک به‌شمار می‌رود. دولت الکترونیک - نظریه‌پردازان حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات همچون مانوئل کاستلز (Castells, ۱۹۹۶) بر چالش‌ها و تهدیدهای ناشی از دولت الکترونیک علیه حریم خصوصی شهروندان تأکید دارند. قوانین - مکاتب حقوقی و نظریه‌پردازان سیاست‌گذاری عمومی همچون لارنس لسیگ (Lessig, ۲۰۰۶) بر ضرورت وجود قوانین حمایتی محکم برای تضمین حریم خصوصی در برابر دولت تأکید می‌کنند. چالش‌های حقوقی - جامعه‌شناسان حقوق همچون راسل کوترل (Cotterrell, ۱۹۸۴) بر ماهیت پیچیده و چندبعدی چالش‌های تضمین حقوق شهروندی از جمله حریم خصوصی در جهان امروز تأکید دارند. پیشینه تحقیق:

- مقاله‌ای در سال ۱۳۹۸ توسط علی مشهدی و همکاران با عنوان "چالش‌های حفظ حریم خصوصی در عصر دولت الکترونیک" منتشر شده است. این مقاله به بررسی چالش‌های حقوقی مرتبط با حفظ حریم خصوصی در

برابر دسترسی دولت‌های الکترونیک به اطلاعات شخصی پرداخته است (مشهدی و همکاران، ۱۳۹۸). مقاله‌ای در سال ۲۰۲۰ توسط Solove با عنوان "Privacy and Power: Computer Databases and Metaphors for Information Privacy" منتشر شده است. این مقاله به بررسی چالش‌های حفظ حریم خصوصی در برابر دسترسی دولت به پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای پرداخته است (Solove, ۲۰۲۰).

- پایان‌نامه‌ای در سال ۱۳۹۷ توسط محمدرضا شاکری با عنوان "حمایت از حریم خصوصی اطلاعات شخصی افراد در برابر دسترسی دولت الکترونیک" نگاشته شده است. این پایان‌نامه به بررسی راهکارهای حقوقی حفظ حریم خصوصی در برابر دسترسی دولت الکترونیک در ایران پرداخته است (شاکری، ۱۳۹۷). مقاله مقایسه‌ای

- تحقیقات گذشته نشان می‌دهد چالش‌های جدی حقوقی در زمینه حفظ حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی دولت‌های الکترونیک به اطلاعات شخصی وجود دارد. - عدم وجود قوانین جامع و روشن در این حوزه، یکی از مشکلات اصلی در ایران و سایر کشورهاست. - استفاده از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی و داده کاوی، چالش‌های تازه‌ای را در زمینه حریم خصوصی ایجاد کرده است. - تدوین سیاست‌گذاری‌ها و قوانین جامع، آموزش شهروندان، و نظارت بر رعایت قوانین از جمله راهکارهای پیشنهادی است. - تحقیق حاضر می‌تواند با بررسی دقیق قوانین و سیاست‌گذاری‌های فعلی ایران، راهکارهای مناسبی را پیشنهاد دهد.

- حریم خصوصی و اهمیت آن به عنوان یک حق بنیادین شهروندی

حریم خصوصی به معنای حق افراد برای کنترل اطلاعاتی است که در مورد آنها جمع‌آوری، نگهداری و استفاده می‌شود (Solove, ۲۰۰۲). حریم خصوصی شامل مواردی همچون حفاظت از هویت فردی، آزادی‌های مدنی، آزادی بیان و اندیشه است (محسنی و همکاران، ۱۳۹۹). حریم خصوصی یکی از حقوق بنیادین شهروندی به شمار می‌رود که در اسناد بین‌المللی نظیر اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی به رسمیت شناخته شده است (هداوند و رحیمی، ۱۳۹۸). رعایت حریم خصوصی نقش بسزایی در حفظ کرامت انسانی و تضمین آزادی‌های فردی دارد. نقض حریم خصوصی می‌تواند منجر به بروز آسیب‌های روانی و اجتماعی برای افراد شود (Solove, ۲۰۰۸). لذا حفاظت از حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی و استفاده غیرقانونی دولت‌ها و سازمان‌ها، یک ضرورت بنیادین به منظور تضمین حقوق شهروندی به شمار می‌رود. در عصر حاضر، پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و مخابراتی چالش‌های جدیدی را در حوزه حفظ حریم خصوصی ایجاد کرده است. در دسترس بودن انبوهی از اطلاعات شخصی افراد در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، و همچنین امکان دسترسی و استفاده از این اطلاعات توسط دولت‌ها و شرکت‌های بزرگ فناوری، خطرات جدیدی را متوجه حریم خصوصی شهروندان کرده است (مشهدی و همکاران، ۱۳۹۸). بنابراین، ضروری است که دولت‌ها قوانین و مقررات جامع و به روزی را به منظور حفاظت از حریم خصوصی شهروندان در عصر دیجیتال تدوین و اجرا کنند. همچنین، افزایش آگاهی عمومی نسبت به حقوق حریم خصوصی و نظارت بر رعایت این حقوق توسط دولت‌ها و شرکت‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (Solove, ۲۰۲۰). در مجموع، تضمین حریم خصوصی به عنوان یک حق بنیادین

شهروندی نیازمند تلاش مستمر و همه‌جانبه ذی‌نفعان مختلف در جامعه است. در خصوص اهمیت حریم خصوصی می‌توان گفت حریم خصوصی از جمله مفاهیم بنیادین در حوزه حقوق شهروندی است. رعایت حریم خصوصی نقش مهمی در حفظ کرامت انسانی و تضمین آزادی‌های فردی دارد (Solove, ۲۰۰۸). همچنین، حفاظت از حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی غیرقانونی دولت‌ها و سازمان‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است (مشهدی و همکاران، ۱۳۹۸). در واقع، می‌توان گفت که تضمین حریم خصوصی یکی از وظایف اساسی دولت‌ها در قبال شهروندان به‌شمار می‌رود. با پیشرفت فناوری‌های نوین، حفاظت از حریم خصوصی شهروندان چالش‌برانگیزتر شده است. بنابراین، ضروری است دولت‌ها سیاست‌گذاری‌ها و قوانین مناسب را در این زمینه اتخاذ کنند (هداوند و رحیمی، ۱۳۹۸). در مجموع، توجه به اهمیت حریم خصوصی به عنوان حقی بنیادین برای شهروندان، یک ضرورت انکارناپذیر در جوامع مدرن امروزی است.

-چالش‌های حفظ حریم خصوصی در عصر دیجیتال و دولت الکترونیک

در عصر دیجیتال و ظهور دولت الکترونیک، حفظ حریم خصوصی شهروندان با چالش‌های جدیدی مواجه شده است. امکان جمع‌آوری، ذخیره‌سازی و تحلیل حجم انبوهی از داده‌های شخصی افراد توسط دولت‌ها، نهادها و شرکت‌های فناوری، خطر جدی برای حریم خصوصی محسوب می‌شود (Solove, ۲۰۲۰). علاوه بر این، اشتراک‌گذاری داوطلبانه اطلاعات شخصی توسط خود افراد در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، موجب آسیب‌پذیری بیشتر حریم خصوصی شده است (محسنی و همکاران، ۱۳۹۹). بنابراین، ضروری است قوانین و مقررات مناسب برای حفاظت از اطلاعات شخصی شهروندان وجود داشته باشد و نهادهای ناظر بر حسن اجرای این قوانین نظارت دقیقی داشته باشند (هداوند و رحیمی، ۱۳۹۸). همچنین، ارتقای سطح آگاهی عمومی در خصوص حفظ حریم خصوصی و اقدامات پیشگیرانه، می‌تواند نقش موثری در مقابله با این چالش داشته باشد (مشهدی و همکاران، ۱۳۹۸). با توجه به اهمیت حفظ حریم خصوصی به عنوان یک حق بنیادین شهروندی، دولت‌ها باید سیاست‌ها و برنامه‌های مدونی را برای حمایت از حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی و استفاده غیرقانونی اطلاعات شخصی آنها، اجرا کنند.

حق دسترسی به اطلاعات (RTI) به معنای حقی است که شهروندان یک کشور دارند تا بتوانند به اطلاعات و مدارکی که در اختیار نهادها و سازمان‌های دولتی است، دسترسی پیدا کنند. این حق به عنوان یکی از ملزومات دموکراسی در نظر گرفته می‌شود، چرا که امکان دسترسی شهروندان به اطلاعات دولتی، باعث می‌شود آنها بتوانند در امور و تصمیم‌گیری‌های دولت مشارکت داشته باشند. حق RTI همچنین می‌تواند به پیشگیری از فساد و افزایش سلامت اداری کمک کند. امروزه بیش از ۹۰ کشور دنیا قانونی در رابطه با حق RTI دارند که مهم‌ترین مفاد آن عبارت است از:

- حق افراد و سازمان‌ها برای درخواست اطلاعات از مراجع دولتی بدون نیاز به ارائه دلیل قانونی

- وظیفه نهادهای دولتی برای پاسخگویی و ارائه اطلاعات در چارچوب زمانی مشخص

- استثنائاتی برای حفاظت از اطلاعات حساس مثل امنیت ملی

- مکانیسم‌هایی برای اعتراض شهروندان به عدم دسترسی به اطلاعات

- الزام نهادهای دولتی به انتشار فعال اطلاعات عمومی مربوط به خود

در مجموع، RTI به معنای شفاف‌سازی فرایندهای دولت و توانمندسازی شهروندان برای دسترسی به اطلاعات مورد نیازشان است تا بتوانند در امور کشور مشارکت مؤثرتری داشته باشند. در راستای توسعه دولت الکترونیک و تعامل بهینه میان دولت و شهروندان، رعایت حریم خصوصی اطلاعات شهروندان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بدون توجه به این موضوع، اعتماد عمومی نسبت به دولت الکترونیک شکل نمی‌گیرد و شهروندان تمایلی به مشارکت و تعامل با دولت نخواهند داشت.

بنابراین پیشنهاد می‌شود موارد زیر به عنوان حقوق اساسی شهروندان در زمینه حفظ حریم خصوصی اطلاعاتی در قوانین و مقررات مربوط به دولت الکترونیک لحاظ شود:

۱. حق آگاهی از اهداف جمع‌آوری اطلاعات شخصی توسط دولت

۲. حق آگاهی از وجود یا عدم وجود اطلاعات شخصی نزد دولت

۳. حق آگاهی از افشای اطلاعات شخصی به بخش خصوصی یا سازمان‌های دیگر

۴. حق رضایت یا عدم رضایت برای پردازش اطلاعات شخصی

۵. حق دسترسی و اصلاح اطلاعات شخصی نادرست

۶. حق حذف اطلاعات شخصی در صورت عدم نیاز قانونی دولت

۷. حق آگاهی از منشاء جمع‌آوری اطلاعات شخصی

۸. حق پیگیری خسارات ناشی از نقض حریم خصوصی

۹. حق ممانعت از استفاده تجاری اطلاعات شخصی

۱۰. حق آگاهی از حقوق قانونی خود در زمینه حفظ حریم خصوصی

رعایت این حقوق و الزام دولت به شفاف‌سازی و پاسخگویی در این زمینه، می‌تواند اعتماد عمومی را افزایش دهد و زمینه را برای مشارکت بیشتر شهروندان در دولت الکترونیک فراهم کند.

ج-اهداف پژوهش

اهداف پژوهش حاضر به شرح زیر است:

۱- شناسایی عوامل تهدیدکننده حریم خصوصی شهروندان در عصر دولت الکترونیک: شناسایی عوامل تهدیدکننده حریم خصوصی شهروندان در عصر دولت الکترونیک یکی از اهداف مهم این پژوهش است. با توجه به پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش دولت الکترونیک، عوامل جدیدی ظهور کرده‌اند که می‌توانند حریم خصوصی شهروندان را تهدید کنند. شناسایی این عوامل به درک بهتر مسئله و ارائه راهکارهای مناسب برای مقابله با آنها کمک خواهد کرد. از جمله مهم‌ترین این عوامل می‌توان به دسترسی گسترده به اطلاعات شخصی، ضعف قوانین حمایتی، کمبود آگاهی عمومی و غیره اشاره کرد که در این پژوهش به طور دقیق مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

دولت الکترونیک در حالی که می‌تواند منجر به بهبود کارایی، شفافیت و مسئولیت‌پذیری در بخش دولتی شود، در عین حال می‌تواند تهدیدهایی را نیز برای حریم خصوصی شهروندان ایجاد نماید (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸). چهار قابلیت اصلی دولت الکترونیک که ممکن است منجر به نقض حریم خصوصی شود عبارت‌اند از:

۱. جمع‌آوری و پایش آسان داده‌ها: امکان ثبت فعالیت‌های آنلاین شهروندان از طریق کوکی‌ها، آدرس آی‌پی و غیره (Smith, ۲۰۱۸).

۲. جمع‌آوری داده‌های بزرگ: حجم بالای اطلاعاتی که شهروندان به صورت داوطلبانه در فضای مجازی به اشتراک می‌گذارند، امکان بررسی جزئیات زندگی شخصی آن‌ها را فراهم می‌کند (Margetts & Sutcliffe, ۲۰۱۳).

۳. همکاری بین‌سازمانی: اشتراک‌گذاری داده‌ها میان سازمان‌های مختلف می‌تواند به افزایش دسترسی‌های غیرمجاز منجر شود (Kshetri, ۲۰۱۴).

۴. ذخیره‌سازی ابری: ذخیره داده‌ها در ابر، خطر نشت اطلاعات و دسترسی غیرمجاز را افزایش می‌دهد (Rashid et al, ۲۰۱۳).

بنابراین، تدوین قوانین حمایت از حریم خصوصی و افزایش آگاهی عمومی در این زمینه، از الزامات اساسی برای توسعه دولت الکترونیک به شمار می‌رود.

۲- بررسی خلاءها و کاستی‌های قوانین و مقررات موجود در این حوزه:

۳- ارائه پیشنهادها و راهکارهایی برای تقویت حفاظت از حریم خصوصی شهروندان: در خصوص ارائه پیشنهادها برای تقویت حفاظت از حریم خصوصی شهروندان در ایران، می‌توان چند نکته را مد نظر قرار داد:- در حال حاضر ایران فاقد قانون جامع و مشخصی در زمینه حفاظت از داده‌های شخصی است. تدوین چنین قانونی با الگوبرداری از مقررات GDPR اروپا می‌تواند مفید باشد.- ایجاد نهاد ناظر مستقل برای حفاظت از داده‌ها همانند ICO در انگلستان، می‌تواند نظارت بر اجرای قوانین را تقویت کند.- الزام دستگاه‌های اجرایی به شفاف‌سازی در زمینه دسترسی به داده‌های شخصی، مانند آنچه در کشورهای اروپایی وجود دارد.- افزایش سطح آگاهی عمومی از طریق برنامه‌های آموزشی و رسانه‌ای، همانند برنامه‌های موفق در کشورهای پیشرفته. بنابراین با الگوبرداری از تجارب موفق بین‌المللی می‌توان به تدوین و اجرای راهکارهای مناسب برای تقویت حفاظت از حریم خصوصی در ایران کمک کرد.

۴- تبیین نقش دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی در حفظ حریم خصوصی: تبیین نقش دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی در حفظ حریم خصوصی یکی از اهداف مهم این پژوهش است. دولت به عنوان تنظیم‌گر و سیاست‌گذار نقش کلیدی در وضع و اجرای قوانین و مقررات حاکم بر حوزه حریم خصوصی دارد. همچنین نظارت بر حسن اجرای این قوانین نیز بر عهده دولت است. از سوی دیگر، بخش خصوصی و شرکت‌های فعال در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات نیز مسئولیت رعایت حریم خصوصی مشتریان و کاربران خود را بر عهده دارند. جامعه مدنی و NGOها نیز می‌توانند نقش مهمی در افزایش آگاهی عمومی، نظارت بر رعایت حقوق شهروندی و اعمال فشار بر دولت و بخش خصوصی ایفا کنند. در این پژوهش ضمن تبیین دقیق نقش هر بخش، راهکارهایی برای تقویت همکاری و هماهنگی بین‌بخشی پیشنهاد خواهد شد.

مباحث اصلی پژوهش

۱- تشریح راهکارهای دولت‌های الکترونیک برای دسترسی به اطلاعات شخصی شهروندان

دولت‌های الکترونیک به منظور ارائه خدمات بهتر به شهروندان، نیاز به دسترسی و استفاده از اطلاعات شخصی آنها دارند. اما این دسترسی باید با رعایت اصول و موازین حفظ حریم خصوصی صورت گیرد. برای این منظور، دولت‌های الکترونیک می‌توانند از راهکارهای زیر استفاده نمایند:

- تدوین قوانین و مقررات شفاف و روشن در خصوص چگونگی دسترسی و استفاده از اطلاعات شخصی شهروندان توسط دولت

- اخذ رضایت آگاهانه از شهروندان برای جمع‌آوری و استفاده از اطلاعات شخصی آنها

- محدود کردن دسترسی به اطلاعات شخصی شهروندان صرفاً به کارکنان مجاز و ذی‌ربط

- رعایت اصل حداقل دسترسی و جمع‌آوری صرفاً اطلاعات مورد نیاز برای ارائه خدمت
 - رمزنگاری و امن‌سازی اطلاعات شخصی شهروندان در طول ذخیره‌سازی و انتقال
 - ارائه شفاف گزارش دسترسی به اطلاعات شخصی شهروندان به آنها
 - ایجاد سازوکار برای اصلاح و به‌روزرسانی اطلاعات شخصی توسط خود شهروندان
 - استقرار سیستم‌های نظارتی برای پایش مداوم دسترسی‌ها به اطلاعات شخصی
 - تعیین مدت زمان مشخص برای نگهداری اطلاعات شخصی و حذف به موقع آنها
 - آموزش و ارتقای دانش کارکنان در زمینه حفظ حریم خصوصی و امنیت اطلاعات
 - همکاری و تعامل با نهادهای مدنی و سازمان‌های مردم‌نهاد برای حفظ حریم خصوصی
- بکارگیری مجموعه این راهکارها می‌تواند تعادل مناسبی میان دسترسی دولت به اطلاعات شخصی شهروندان و حفظ حریم خصوصی آنها ایجاد کند.
- ۲- بررسی کاستی‌ها و چالش‌های قوانین و سیاست‌گذاری‌های ایران در حفظ حریم خصوصی شهروندان
- قوانین و سیاست‌گذاری‌های ایران در زمینه حفظ حریم خصوصی شهروندان در فضای مجازی و دولت الکترونیک، با کاستی‌ها و چالش‌هایی مواجه است:
- عدم وجود قانون جامع و مشخص در خصوص حفظ حریم خصوصی و حمایت از داده‌های شخصی
 - ابهام و کلی بودن مفاد ماده ۲۲ قانون دسترسی آزاد به اطلاعات در خصوص حریم خصوصی
 - نبود سازوکارهای نظارتی کارآمد برای تضمین رعایت قوانین موجود
 - عدم توجه کافی به حقوق شهروندان در طراحی سیستم‌های دولت الکترونیک
 - فقدان الزامات لازم برای رعایت اصل حداقل دسترسی و شفافیت در استفاده از داده‌ها
 - عدم تدوین دستورالعمل‌ها و استانداردهای لازم توسط دستگاه‌های اجرایی

- نبود آگاهی و دانش لازم در میان مسئولین و کارگزاران دولت الکترونیک

- فقدان مشارکت گسترده ذی‌نفعان و نهادهای مدنی در تدوین سیاست‌ها

رفع این کاستی‌ها و چالش‌ها مستلزم بازنگری جدی در قوانین و سیاست‌گذاری‌های موجود است.

۳- پیشنهاد راهکارهایی مانند تدوین قوانین جامع، ایجاد نهادهای نظارتی مستقل، الزام به شفافیت و آموزش عمومی

به منظور بهبود وضعیت حفظ حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی دولت الکترونیک، پیشنهاد می‌شود راهکارهای زیر اتخاذ شود:

- تدوین قوانین جامع و روشن در خصوص حدود حریم خصوصی و نحوه حفاظت از آن؛ این قوانین باید با در نظر گرفتن ویژگی‌های فضای مجازی و دولت الکترونیک تدوین شوند.
- ایجاد نهاد ناظر مستقل با صلاحیت‌های لازم برای پایش و نظارت بر حسن اجرای قوانین و ضمانت اجرایی لازم.
- الزام دولت و دستگاه‌های اجرایی به رعایت اصل شفافیت و ارائه گزارش عمومی در خصوص نحوه دسترسی و استفاده از داده‌های شخصی
- آموزش عمومی شهروندان در خصوص حقوق حریم خصوصی و راه‌های حفاظت از آن؛ همچنین آموزش مسئولین دولتی
- ایجاد سازوکارهای فنی و غیرفنی برای محدودسازی دسترسی به داده‌های شخصی و رعایت اصل حداقل دسترسی
- الزام به اخذ رضایت آگاهانه از شهروندان برای هرگونه جمع‌آوری یا استفاده از اطلاعات شخصی آنها
- مشارکت دادن نهادهای مردمی و ذی‌نفعان در فرایند تدوین و اجرای سیاست‌های مربوط به حفظ حریم خصوصی

اجرای همه‌جانبه و یکپارچه این راهکارها می‌تواند نقش بسزایی در تضمین حریم خصوصی شهروندان در برابر دولت

نتیجه‌گیری

حریم خصوصی شهروندان در برابر دسترسی دولت الکترونیک به اطلاعات شخصی آنها انجام شد. با توجه به یافته‌های پژوهش و تحقیقات گذشته، روشن شد که پیشرفت فناوری اطلاعات و افزایش حجم داده‌های دیجیتال،

چالش‌ها و تهدیدات جدیدی را برای تضمین حریم خصوصی ایجاد کرده است. این یافته با نتایج پژوهش‌های پیشین مانند مطالعات Solove (۲۰۲۰) و مشهدی و همکاران (۱۳۹۸) همسو است. همچنین، پژوهش حاضر نشان داد که عدم وجود قوانین جامع، ضعف نهادهای ناظر، و کمبود آگاهی عمومی از مهمترین چالش‌ها در حوزه حریم خصوصی است که با یافته‌های مطالعات گذشته از جمله پژوهش هداوند و رحیمی (۱۳۹۸) همخوانی دارد. بنابراین، پژوهش حاضر ضمن تأیید نتایج مطالعات قبلی، چالش‌های موجود در زمینه حفظ حریم خصوصی در برابر دولت الکترونیک را به صورت جامع‌تری مورد بررسی قرار داده است. عدم وجود قوانین جامع، ضعف نهادهای ناظر، و کمبود آگاهی عمومی از مهمترین چالش‌ها در این حوزه محسوب می‌شود. پیشنهاد می‌شود دولت الکترونیک ایران با الگوبرداری از تجارب موفق سایر کشورها، نسبت به تدوین قوانین جامع حاکم بر حوزه حریم خصوصی و حمایت از داده‌های شخصی شهروندان در فضای مجازی و الکترونیک، تقویت سازوکارهای نظارتی، افزایش شفافیت، و ارتقای سطح آگاهی عمومی اقدام نماید. با اتخاذ رویکردی جامع میان دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی، می‌توان تعادل مناسبی میان دسترسی دولت الکترونیک به داده‌ها و صیانت از حریم خصوصی شهروندان برقرار کرد.

منابع

- ۱- محسنی، ر.، موسوی، ح.، عزیزی، ن. (۱۳۹۹). بررسی چالش‌های حفظ حریم خصوصی در شبکه‌های اجتماعی. فصلنامه علمی پژوهشی رایانش نرم و فناوری اطلاعات، ۱۰(۲)، ۸۷-۱۱۲.
- ۲- مشهدی، ع.، موسوی، م.، عابدی، ح.، ابوترابی، ح. (۱۳۹۸). چالش‌های حفظ حریم خصوصی در عصر دولت الکترونیک. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۴۹(۲)، ۳۷۱-۳۹۸.
- ۳- هداوند، م.، رحیمی، ح. (۱۳۹۸). حق حریم خصوصی در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی. پژوهشنامه حقوق کیفری، ۷(۲۵)، ۷-۳۴.
- ۴- شاکری، م. (۱۳۹۷). حمایت از حریم خصوصی اطلاعات شخصی افراد در برابر دسترسی دولت الکترونیک (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- ۵- حبیب‌زاده، م.، زاهدی، م. (۱۳۹۵). حفظ حریم خصوصی در دولت الکترونیک. فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۴۶(۲)، ۲۷۳-۲۹۴.
- ۶- صادقی، ح. (۱۳۹۴). حمایت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی اشخاص در فضای مجازی. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۴(۱۳)، ۱۲۳-۱۵۲.

- ۷- کرمی، س.ع.، شکر، ف. (۱۳۹۳). حریم خصوصی در فضای مجازی. فصلنامه راهبرد، ۲۳(۷۰)، ۱۷۸-۱۵۳.
- ۸- زرکلام، س.ع. (۱۳۹۲). حریم خصوصی و دولت الکترونیک. فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۳(۷)، ۳۰-۵.
- ۹- انصاری، ع.، خوشرو، س. (۱۳۹۱). حفظ حریم خصوصی اطلاعات شخصی در فضای مجازی. فصلنامه راهبرد، ۲۱(۶۱)، ۱۹۷-۲۲۲.
- ۱۰- رحیمی، ح. (۱۳۹۰). حمایت از حریم خصوصی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی. مجله تحقیقات حقوقی، ۵۴(۲)، ۲۷۳-۳۰۸.
- ۱۱- گرشاسبی، ر.، دادگر، ی. (۱۳۸۹). بررسی جایگاه حریم خصوصی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی. مجله مطالعات حقوقی، ۲(۴)، ۱-۴۲.
- ۱۲- شهبازی، م. (۱۳۸۶). حمایت از حریم خصوصی در حقوق کیفری ایران. پژوهشنامه حقوق کیفری، ۲(۵)، ۷-۴۰.
- Solove, D. J. (۲۰۲۰). The myth of the privacy paradox. *George Washington Law Review*, ۸۹(۱).
- Solove, D. J. (۲۰۰۸). *Understanding privacy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Solove, D. J. (۲۰۰۲). Conceptualizing privacy. *California Law Review*, ۹۰(۴), ۱۰۸۷-۱۱۵۵.
- Westin, A. F. (۱۹۶۸). Privacy and freedom. *Washington and Lee Law Review*, ۲۵(۱), ۱۶۶.
- Warren, S. D., & Brandeis, L. D. (۱۸۹۰). The right to privacy. *Harvard law review*, ۱۹۳-۲۲۰.
- Tene, O., & Polonetsky, J. (۲۰۱۳). Big data for all: Privacy and user control in the age of analytics. *Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property*, ۱۱(۵), xxvii.
- boyd, d., & Crawford, K. (۲۰۱۲). Critical questions for big data: Provocations for a

cultural, technological, and scholarly phenomenon. *Information, communication & society*, ۱۵(۵), ۶۶۲-۶۷۹.

Nissenbaum, H. (۲۰۱۰). *Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life*. Stanford University Press.